

2008

þÿ Ÿ Á , ¿ ´ ¿ ³/₄ - ± 0 ± 1 ã í³ Ç Á ¿ ¹/₂ ¿ 1 ´ 1 ¬

Martzelos, Georgios

þÿ . ¿ Å Á ¹/₂ ¬ Á ±

<http://hdl.handle.net/11728/7425>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ-61

Γεωργίου Δ. Μαρτζέλου

ΕΚΔΟΣΕΙΣ Π. ΠΟΥΡΝΑΡΑ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ISSN: Σειρά 1105

Όρθοδοξία καί σύγχρονοι διάλογοι ISBN: 978-960-242-378-3

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ-61

Όρθοδοξία καί σύγχρονοι διάλογοι

© Γεώργιος Δ. Μαρτζέλος - Παναγιώτης Σ. Πουρναράς
Θεσσαλονίκη 2008

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Σ. ΠΟΥΡΝΑΡΑ

ΚΑΣΤΡΙΤΣΙΟΥ 12 -Τ.Θ. 11220

546 23 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Τηλ. 2310-270.941, Fax: 2310.228.922

e-mail: pournarasbook@the.forthnet.gr

Στόν ἀκάματο πρωτοστάτη τῆς
οἰκουμενικῆς μαρτυρίας τῆς Ὁρθοδοξίας
στό σύγχρονο κόσμο
Παναγιώτατο Οἰκουμενικό Πατριάρχη
κ.κ. Βαρθολομαῖο
μέ πολύ σεβασμό καί τιμή

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ..... 13

I. ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ

ΚΑΙ ΔΙΜΕΡΕΙΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΙ ΔΙΑΛΟΓΟΙ

Α΄ Ο ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΜΗ-ΧΑΛΚΗΔΟΝΙΟΥΣ

1. **Ὁ Θεολογικὸς Διάλογος τῆς Ὁρθόδοξης Καθολικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῆς Μή-Χαλκηδόνιου Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς**
 - Εἰσαγωγή 23
 - α. Ἡ ἀνεπίσημη φάση τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου (1964-1979)..... 26
 - β. Ἡ ἐπίσημη φάση τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου (1985-1993)..... 29
 - Συμπέρασμα 56

2. **Προβλήματα καὶ προοπτικὲς τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ Μή-Χαλκηδονίων**
 - Εἰσαγωγή 59
 - α. Βασικοὶ σταθμοὶ τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου 60
 - β. Προβλήματα τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου 63
 - Συμπέρασμα - Προοπτικὲς 72

Β΄ Ο ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΜΗ-ΧΑΛΚΗΔΟΝΙΟΥΣ ΚΑΙ Ο ΕΝΔΟΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ

1. **Ὁρθοδοξία καὶ αἵρεση τῶν Ἀντιχαλκηδονίων κατὰ τὸν ἅγ. Ἰωάννην τὸ Δαμασκηνό**
 - Εἰσαγωγή 75

α. Ἡ δογματική ταυτότητα τῶν Ἀντιχαλκηδονίων	78
β. Ἡ ἰδεολογική ὀρθοδοξία καί ἡ Ὁρθοδοξία τῆς Ἐκκλησίας.....	93
Συμπέρασμα	99
2. Ἡ «ὀρθοδοξία» τῶν Ἀντιχαλκηδονίων κατά τόν ἅγ. Ἰωάννη τό Δαμασκηνό καί ὁ ἐνδοορθόδοξος διάλογος	
Εἰσαγωγικά	101
α. Οἱ Ἀντιχαλκηδόνιοι καί ὁ ἐνδοορθόδοξος διάλογος	105
β. Κραυγαλέες παρανοήσεις καί διαστρεβλώσεις	109
γ. Ἡ «ὀρθοδοξία» τῶν Ἀντιχαλκηδονίων κατά τόν ἅγ. Ἰωάννη τό Δαμασκηνό	116
δ. Ἐκκλησιαστική καί ἰδεολογική ὀρθοδοξία	140
Ἀντί ἐπιλόγου	145
3. Οἱ Ἀντιχαλκηδόνιοι καί ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός (Μιά ἀπάντηση στόν Καθηγητή Π. Μπούμη)	
Εἰσαγωγή.....	149
α. Τό ἱστορικοδογματικό πλαίσιο τοῦ Ἀντιχαλκηδονισμοῦ στό <i>Περί αἱρέσεων</i> ἔργο τοῦ ἅγ. Ἰωάννη τοῦ Δαμασκηνοῦ.....	151
β. Ἱστορικοδογματικές καί δογματικές παρανοήσεις.....	156
γ. Ποιμαντική ἀντιμετώπιση τῶν αἱρέσεων καί ἐπιστημονική ἢ δογματική ἀκρίβεια	174
Ἀντί ἐπιλόγου	187

Γ' Ο ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΜΕ
ΤΗ ΡΩΜΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

1. **Άξιολόγηση και προοπτικές του Θεολογικού Διαλόγου της Όρθοδόξου με τή Ρωμαιοκαθολική Έκκλησία**
 - Εισαγωγή 191
 - α. Η σύγκλιση όρθοδόξου και ρωμαιοκαθολικής θεολογίας στά κείμενα του Θεολογικού Διαλόγου τής α΄ δεκαετίας (1980-1990)..... 196
 - β. Τό πρόβλημα τής Ούνιας και ό Θεολογικός Διάλογος κατά τή β΄ δεκαετία (1990-2000) 219
 - Συμπέρασμα 234

2. **Η επανέναρξη του Θεολογικού Διαλόγου τής Όρθοδόξου με τή Ρωμαιοκαθολική Έκκλησία- Τό Κείμενο τής Ραβέννας**
 - Εισαγωγή 237
 - α. Η συνάντηση του Βελιγραδίου (2006) 240
 - β. Η συνάντηση τής Ραβέννας (2007) 242
 - Συμπέρασμα 265
 - Παράρτημα: Τό κείμενο τής Ραβέννας..... 269

3. **Ένότητα και καθολικότητα τής Έκκλησίας στο Θεολογικό Διάλογο τής Όρθοδόξου με τή Ρωμαιοκαθολική Έκκλησία**
 - Εισαγωγή 295
 - α. Τό κείμενο του Μονάχου (1982)..... 297
 - β. Τό κείμενο του Μπάρι (1987)..... 306
 - γ. Τό κείμενο του Νέου Βάλαμο (1988)..... 311
 - δ. Τό κείμενο τής Ραβέννας (2007) 315
 - Συμπέρασμα 320

II. ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ
ΚΑΙ ΠΟΛΥΜΕΡΕΙΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΙ ΔΙΑΛΟΓΟΙ

- 1. Θεολογικός άνιμισμός και Όρθόδοξη Πνευματολογία (Μιά όρθόδοξη θέση στον πνευματολογικό προβληματισμό της Ζ' Γενικής Συνέλευσης του ΠΣΕ)**
- Είσαγωγή..... 325
- α. Πνευματολογία και πανθειστικός άνιμισμός κατά την Chung Hyun Kyung 327
- β. Η συναφειακή (contextual) Πνευματολογία της Chung Hyun Kyung και ή όρθόδοξη Πνευματολογία 333
- Συμπέρασμα..... 346
- 2. Η σημασία των Πατέρων της Έκκλησίας στους πολυμερείς θεολογικούς διάλογους της Όρθοδοξίας**
- Είσαγωγή..... 349
- α. Η οικουμενική σημασία και έπικαιρότητα της πατερικής θεολογίας 350
- β. Η συμβολή της πατερικής θεολογίας στους πολυμερείς θεολογικούς διάλογους 357
- Συμπέρασμα 371

III. ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ
ΚΑΙ ΔΙΑΘΡΗΣΚΕΙΑΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ

- 1. Όρθοδοξία και διαθρησκειακός διάλογος**
- Είσαγωγή 375
- α. Ό διαθρησκειακός διάλογος στά πλαίσια της Ρωμαιοκαθολικής Έκκλησίας και του Παγκοσμίου Συμβουλίου Έκκλησιών 378

β. Ἡ πρόκληση τοῦ διαθρησκειακοῦ διαλόγου καί ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία	380
Συμπέρασμα	393
2. Διαθρησκειακά κείμενα	397
α. Μήνυμα τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου πρὸς τὴ Δια- θρησκειακὴ Συνέλευση τῆς Ρώμης (Βατικανό, 25-28 Ὀκτωβρίου 1999)	399
β. Διακήρυξη τοῦ Ἀμαρουσίου (10-11 Αὐγού- στου 2004)	404
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ (κατὰ θέματα)	409

«Ὅτε δίστανται τινες ἀλλήλων καί οὐ χωροῦσι πρὸς λόγους,
δοκεῖ μείζων εἶναι καί ἡ μεταξύ τούτων διαφορά·
ὅτε δ' εἰς λόγους συνέλθωσι
καί ἑκάτερον μέρος νουνεχῶς ἀκροάσῃται
τά παρ' ἑκατέρου λεγόμενα,
εὐρίσκεται πολλάκις ὀλίγη ἢ τούτων διαφορά».

(Ἁγ. Μάρκος ὁ Εὐγενικός:
Σ. Συροπούλου, *Ἀπομνημονεύματα*, V, 28)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ Ὁρθοδοξία, ἔχοντας πλήρη ἐπίγνωση τῆς φύσης καί τῆς ἀποστολῆς της στόν κόσμον καί ἀκολουθώντας πιστά τό παράδειγμα τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξε ἀνέκαθεν ἀνοιχτή στό διάλογο μέ τούς ἑτεροδόξους καί ἑτεροθρήσκους, προκειμένου νά τούς ὀδηγήσει νά γνωρίσουν τίς σωτηριώδεις ἀλήθειες τοῦ Εὐαγγελίου, ἐντασσόμενοι μέσα στήν ἀγιοπνευματική ἀτμόσφαιρα τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας. Πρὸς τό σκοπό αὐτό ξεκίνησε καί διεξάγει ὄχι μόνο θεολογικό διάλογο μέ τίς χριστιανικές Ἐκκλησίες καί Ὁμολογίες, ἀλλά καί θρησκευτικο-κοινωνικό διάλογο μέ τίς σημαντικότερες μονοθεϊστικές θρησκείες καί κυρίως μέ τόν Ἰουδαϊσμό καί τόν Ἰσλαμισμό, ἐπιδεικνύοντας ἔμπρακτα τό ἐνδιαφέρον της τόσο γιά τήν ἐνότητα τῶν διηρημένων μεταξύ τους χριστιανῶν, ὅσο καί γιά τήν ἐπικράτηση τῶν εὐαγγελικῶν ἀρχῶν τῆς εἰρήνης καί τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης ἀνά τόν κόσμον, χωρίς τίς ὁποῖες δέν μπορεῖ νά ἐπιτελέσει εὐχερῶς τόν ἱεραποστολικό καί οἰκουμενικό προορισμό της. Πρέπει μάλιστα νά σημειώ-

σουμε ὅτι ἡ ἀνάληψη τῶν οἰκουμενικῶν αὐτῶν πρωτοβουλιῶν δέν ἦταν ἔκφραση μεμονωμένου ἐνδιαφέροντος μιᾶς μικρῆς μόνο μερίδας τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἀλλά καρπὸς δεσμευτικῆς ἀπόφασης ὁλόκληρης τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, μιᾶς ἀπόφασης πού λήφθηκε ἐπίσημα σέ πανορθόδοξη κλίμακα κατὰ τίς πανορθόδοξες διασκέψεις, καί κυρίως κατὰ τήν Γ΄ Πανορθόδοξη Διάσκεψη τῆς Ρόδου (1964) καί κατὰ τήν Γ΄ Προσυνοδική Πανορθόδοξη Διάσκεψη τῆς Γενεύης (1986).

Οἱ σημαντικότεροι διάλογοι πού διεξάγονται ἀπό τήν Ἐκκλησία μας καί σχεδόν μονοπωλοῦν τή στιγμή αὐτή τό ἐνδιαφέρον τῶν Ὁρθοδόξων, εὐρισκόμενοι μάλιστα καί στό διεθνές προσκήνιο τοῦ σύγχρονου θεολογικοῦ καί οἰκουμενικοῦ προβληματισμοῦ, εἶναι: α) οἱ διμερεῖς θεολογικοί διάλογοι ἀφενός μέ τίς Μή-Χαλκηδόνιες Ἐκκλησίες τῆς Ἀνατολῆς καί ἀφετέρου μέ τή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία, β) οἱ πολυμερεῖς θεολογικοί διάλογοι στά πλαίσια κυρίως τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν (ΠΣΕ) καί γ) ὁ λεγόμενος διαθρησκειακός διάλογος. Γιά τό λόγο αὐτό ἡ παρούσα ἐργασία ἀποσκοπεῖ νά παρουσιάσει κατὰ τό δυνατόν περιεκτικά, ἀλλά καί τεκμηριωμένα, τόσο τοὺς σύγχρονους αὐτοὺς διμερεῖς διαλόγους τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μέ τά προβλήματα καί τίς προοπτικές τους, ὅσο καί ὀρισμένες πτυχές τῶν πολυμερῶν θεολογικῶν διαλόγων καί τοῦ διαθρησκειακοῦ διαλόγου μέ τά συναφή προβλήματα τους, ἔτσι ὥστε ὁ ἀναγνώστης νά ἔχει τή δυνατότητα νά σχηματίσει μιᾶ ἐπαρκή καί ἀντικειμενική εἰκόνα γιά τήν κατάσταση, στήν ὁποία βρίσκονται αὐτή τή στιγμή οἱ παραπάνω διάλογοι.

Ἡ ὑλοποίηση αὐτοῦ τοῦ στόχου καταβάλλεται προσπάθεια νά ἐπιτευχθεῖ μέσα ἀπό ἔνδεκα κυρίως μελετή-

ματα. Από αυτά τὰ ὀκτώ πρῶτα ἀναφέρονται στοὺς δύο σημαντικότερους διμερεῖς θεολογικούς διαλόγους τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, δηλ. στό διάλογο μέ τίς Μή-Χαλκηδόνιες Ἐκκλησίες, καθώς καί τό σχετικό μέ αὐτόν ἐνδοορθόδοξο διάλογο, καί στό διάλογο μέ τή Ρωμαιο-καθολική Ἐκκλησία. Τά δύο ἐπόμενα ἐξετάζουν θέματα καί πτυχές τῶν πολυμερῶν θεολογικῶν διαλόγων, τοὺς ὁποίους διεξάγει ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία κυρίως μέσα στά πλαίσια τοῦ ΠΣΕ, καί τό τελευταῖο ἀναφέρεται στή στάση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐναντι τοῦ διαθρησκειακοῦ διαλόγου.

Εἰδικότερα, τό πρῶτο ἀναφερόμενο στό διάλογο τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μέ τίς Μή-Χαλκηδόνιες Ἐκκλησίες τῆς Ἀνατολῆς, ἀποσκοπεῖ νά παρουσιάσει τήν πορεία, τὰ ἐπιτεύγματα, ἀλλά καί τίς δυσκολίες τοῦ θεολογικοῦ αὐτοῦ διαλόγου ἐν ὄψει τῆς πραγματοποίησης τοῦ ὁράματος τῆς πλήρους κοινωνίας καί ἔνωσης τῶν δύο ἐκκλησιαστικῶν οἰκογενειῶν.

Στό δεύτερο ἐξετάζονται τὰ προβλήματα καί οἱ προοπτικές τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μέ τοὺς Μή-Χαλκηδονίους, μέ σκοπό νά δοθοῦν ἀπαντήσεις στά προβλήματα πού ἐπισημαίνονται, οἱ ὁποῖες νά εἶναι σύμφωνες πρός τήν ὀρθόδοξη θεολογία καί παράδοση, μέ προοπτική τήν ἀποκατάσταση τῆς πλήρους κοινωνίας μεταξύ τῶν διαλεγομένων Ἐκκλησιῶν.

Στό τρίτο, ἐξ ἀφορμῆς παρερμηνειῶν πού ἀνεφύησαν κυρίως στόν ἑλλαδικό ὀρθόδοξο χῶρο σχετικά μέ τή στάση τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐναντι τῶν Ἀντιχαλκηδονίων, διερευνῶνται οἱ ἔννοιες τῆς αἵρεσης καί τῆς ὀρθοδοξίας πού χαρακτηρίζουν τοὺς Ἀντιχαλκηδονίους κατά τόν ἁγ. Ἰωάννη τό Δαμασκηνό, μέ σκο-

πό νά καταστει σαφές ὅτι ἡ θεώρηση τῶν Ἀντιχαλκηδονίων ὡς αἰρετικῶν κατ' αὐτόν δέν ὀφείλεται στήν οὐσία τῆς χριστολογικῆς διδασκαλίας τους, ἀλλά στό γεγονός ὅτι ἀρνήθηκαν νά δεχθοῦν τήν οἰκουμενική ἀπόφανση τῆς Ἐκκλησίας κατά τήν Δ' Οἰκουμενική Σύνοδο λόγω τῶν δυοφυσιτικῶν διατυπώσεών της. Γι' αὐτό ἀκριβῶς, ὅπως ἐπισημαίνεται, τούς χαρακτηρίζει ὡς πρὸς ὅλα τά ἄλλα «ὀρθοδόξους», ἀναγνωρίζοντας μέ τόν τρόπο αὐτό μόνο τόν ἰδεολογικό χαρακτήρα τῆς ὀρθοδοξίας τους ἢ μέ ἄλλα λόγια τήν ὀρθοδοξία τους μόνο κατά τήν οὐσία τοῦ δόγματος.

Τό τέταρτο μέ τίτλο *Ἡ «ὀρθοδοξία» τῶν Ἀντιχαλκηδονίων κατά τόν ἅγ. Ἰωάννη τό Δαμασκηνοῦ καί ὁ ἐνδοορθόδοξος διάλογος* ἀποτελεῖ ἀπάντηση σέ βασικές θέσεις τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Γεωργίου, Καθηγουμένου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ὁσίου Γρηγορίου, *Ἡ «ἰδεολογική» ὀρθοδοξία τῶν Ἀντιχαλκηδονίων. Ἀπάντησις σέ ἀπόψεις τοῦ καθηγητοῦ κ. Γεωργίου Μαρτζέλου*, Ἔκδοσις Ἱερᾶς Μονῆς Ὁσίου Γρηγορίου, Ἅγιον Ὅρος 2005, στό ὁποῖο μέ κραυγαλέες παρανοήσεις πατερικῶν κειμένων καί ἠθελημένες διαστρεβλώσεις δικῶν μας θέσεων παραχαράσσονται οἱ ἐπιστημονικές ἀπόψεις πού διατυπώσαμε στό παραπάνω τρίτο μελέτημά μας, προκειμένου νά ἐξαχθοῦν τά συμπεράσματα πού θέλει ὁ συγγραφέας του.

Στό πέμπτο ἐπιχειρεῖται νά δοθεῖ τεκμηριωμένη ἀπάντηση σέ ἐσφαλμένες θέσεις πού διατύπωσε γιά τή στάση τοῦ ἅγ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ἔναντι τῶν Ἀντιχαλκηδονίων ὁ ὁμότιμος Καθηγητής τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Π. Μπούμης, ὁ ὁποῖος, ὡς μή εἰδικός περὶ τά δογματικά καί ἱστορικοδογματικά ζητήματα, ἀγνοώντας τή δογματική σημασία

ὀρθοδόξων καί αίρετικῶν χριστολογικῶν διατυπώσεων, παρανόησε πλήρως βασικές δογματικές θέσεις τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, καθώς καί προγενεστέρων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, μέ ἀποτέλεσμα νά ὀδηγεῖται ἐπίσης καί σέ παρανοήσεις δικῶν μας σαφῶς ἐκπεφρασμένων καί τεκμηριωμένων ἀπόψεων σχετικά μέ τή στάση τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ἔναντι τῶν Ἀντιχαλκηδονίων.

Στό ἕκτο ἐπιχειρεῖται ἡ ἀξιολόγηση καί ἐξετάζονται οἱ προοπτικές τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου τῆς Ὁρθόδοξου μέ τή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία ἀπό ὀρθόδοξη ἄποψη καί τονίζεται ὅτι, ἐνῶ ὁ Θεολογικός Διάλογος κατά τήν πρώτη δεκαετία του (1980-1990) σημείωσε ἐκπληκτική ἐπιτυχία μέ τήν παραγωγή θεολογικῶν κειμένων πού ἀπηχοῦν τήν ὀρθόδοξη θεολογία καί παράδοση, κατά τή δεύτερη δεκαετία του (1990-2000) ἐγκλωβίστηκε στό ἀκανθῶδες καί δυσεπίλυτο πρόβλημα τῆς Οὐνίας, τό ὁποῖο σέ συνάρτηση καί μέ ὀρισμένες μονομερεῖς ἐνέργειες τοῦ Βατικανοῦ, ἀντίθετες μέ τά ἀπό κοινοῦ συμπεφωνημένα καί συνυπογεγραμμένα μεταξύ τῶν δύο πλευρῶν, συνετέλεσαν στή διακοπή τοῦ Διαλόγου γιά μία ἐξαετία, μέχρι τό Σεπτέμβριο τοῦ 2006, ὅποτε ξανάρχισε καί πάλι ἐπίσημα ὁ Θεολογικός Διάλογος.

Τό ἕβδομο ἀναφέρεται στήν ἐπανέναρξη τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξύ Ὁρθοδόξου καί Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος μετά τήν ἐξαετή ἀποτελεμάτωσή του, λόγω τοῦ ναυαγίου πού σημειώθηκε στή συνάντηση τῆς Βαλτιμόρης (2000), ξανάρχισε μέ αισιόδοξες καί πάλι προοπτικές τό Σεπτέμβριο τοῦ 2006 στό Βελιγράδι τῆς Σερβίας καί συνεχίστηκε τόν Ὀκτώβριο τοῦ 2007 στή Ραβέννα τῆς Ἰταλίας, παράγοντας ἕνα ἀξιολογότατο θεολογικό κείμενο («Κείμενο τῆς Ραβέννας»),

πού, όπως προκύπτει από την ανάλυση των βασικών θέσεων του και από τις παρατηρήσεις που κάνουμε, αποτελεί ένα πολύ σημαντικό βήμα στο διάλογο μεταξύ των δύο Έκκλησιών.

Τό ὄγδοο ἐξετάζει τήν ἔννοια τῆς ἐνότητας καί τῆς καθολικότητας τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἀναπτύσσεται στά κείμενα τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξύ Ὁρθοδόξου καί Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, καί ἐπισημαίνεται ἡ ἐκκλησιολογική πρόοδος πού συντελέστηκε ἀπό ρωμαιοκαθολικῆς πλευρᾶς σέ θεολογικό ἐπίπεδο μέ βάση τήν εὐχαριστιακή Ἐκκλησιολογία τῆς ἀρχαίας καί ἀδιαίρετης Ἐκκλησίας.

Τό ἕνατο ἀναφέρεται στήν προκλητική πνευματολογική εἰσήγηση τῆς νοτιοκορεάτισσας καθηγήτριας Chung Hyun Kyung κατά τή Ζ' Γενική Συνέλευση τοῦ ΠΣΕ τό 1991 στήν Καμπέρρα τῆς Αὐστραλίας καί ἐπιχειρεῖ νά προβάλλει τή συμβολή τῆς ὀρθόδοξης Πνευματολογίας στήν ὑπέρβαση τῶν προβλημάτων πού δημιούργησαν στά πλαίσια τοῦ ΠΣΕ οἱ συναφειακές (contextual) πνευματολογικές ἀντιλήψεις της.

Στό δέκατο ἐξετάζεται ἡ σημασία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας στούς πολυμερεῖς θεολογικούς διαλόγους τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, μέ σκοπό νά ἀναδειχθεῖ ἡ συμβολή τῆς πατερικῆς θεολογίας τόσο κατά τήν ἀντιμετώπιση θεολογικῶν προβλημάτων στά πλαίσια τοῦ ΠΣΕ, ὅπως λ.χ. ἡ διεύρυνση τοῦ ἄρθρου-βάσης, ἡ θεώρηση τοῦ συμβόλου Νικαίας-Κων/πόλεως ὡς ἀναγκαίου τριαδολογικοῦ κριτηρίου γιά τήν εἰσδοχή νέων Ἐκκλησιῶν-μελῶν στό ΠΣΕ ἢ ἀκόμη ἡ στάση τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἔναντι τοῦ κειμένου τῆς Lima (BEM), ὅσο καί κατά τή συζήτηση τοῦ ρωμαϊκοῦ κειμένου σχετικά μέ τήν ἐκπόρευση τοῦ Ἁγ. Πνεύματος (1995), πού πραγ-

ματοποιήθηκε στή Βιέννη τό 1998 μέ πρωτοβουλία τοῦ Ἰδρυμάτος Pro Oriente.

Τό ἐνδέκατο ἐξετάζει τή διαχρονική στάση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἔναντι τοῦ διαθρησκειακοῦ διαλόγου, μέ σκοπό νά ἀναδείξει κυρίως τό διαθρησκειακό διάλογο πού διεξάγει τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο στήν ἐποχή μας μέ τόν Ἰουδαισμό καί τό Ἰσλάμ, ἀνταποκρινόμενο ὄχι μόνο στά αἰτήματα τῶν καιρῶν, ἀλλά καί στήν εὐθύνη τῆς Ὁρθοδοξίας γιά τήν ἐπικράτηση τῆς εἰρήνης καί τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης ἀνά τόν κόσμο, ὅπως ἄλλωστε τό ἴδιο γίνεται τόσο ἀπό τήν πλευρά τοῦ ΠΣΕ ὅσο καί ἀπό τήν πλευρά τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας.

Τέλος, προκειμένου ὁ ἀναγνώστης νά ἔχει μιά ἄμεση καί ὑπεύθυνη πληροφόρηση γιά τήν προβληματική καί τοὺς στόχους τοῦ διαθρησκειακοῦ διαλόγου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μέ τίς ἄλλες θρησκείες, παραθέτουμε στά πλαίσια τοῦ παρόντος τόμου δύο χαρακτηριστικά διαθρησκειακά κείμενα, ὅπως τό Μήνυμα τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου πρὸς τή Διαθρησκειακή Συνέλευση τῆς Ρώμης πού συνήλθε στό Βατικανό ἀπό 25-28 Ὀκτωβρίου 1999, καθώς καί τή Διακήρυξη τῆς Διαθρησκειακῆς Συνάντησης τοῦ Ἀμαρουσίου (10-11 Αὐγούστου 2004) πού πραγματοποιήθηκε μέ πρωτοβουλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου καί τοῦ Ὀλυμπιακοῦ Δήμου Ἀμαρουσίου.

Ἀπό τή θέση αὐτή θά ἤθελα νά εὐχαριστήσω θερμά τή σύζυγό μου Δήμητρα Μπαζιωτοπούλου-Μαρτζέλου, πού καθ' ὅλη τή διάρκεια τῆς ἔρευνας καί τῆς συγγραφῆς τῶν μελετημάτων αὐτῶν μοῦ συμπαραστάθηκε μέ ὄντως ἀξιοθαύμαστη ὑπομονή καί αὐτοθυσία, καθώς

καί τήν ἐπιστημονική βοήθό τοῦ Τομέα Δογματικῆς Θεολογίας δ. Παρασκευή Ροκά, πού ἀνέλαβε μέ πραγματικό ἐνδιαφέρον καί προθυμία τή διόρθωση τῶν τυπογραφικῶν δοκιμίων καί τήν ἐπιμέλεια τοῦ παρόντος τόμου.

Θεσσαλονίκη, 26 Ὀκτωβρίου 2007

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΜΑΡΤΖΕΛΟΣ